

แนะนำหนังสือ ผีในวัฒนธรรมไทย Book Review: *Ghosts in Thai Culture*

เปรมมา สัตยาวุฒิพิงค์ Prayma Sattayawuthiphong**

วันรับบทความ 3 ธันวาคม 2568 / วันแก้ไขบทความ 17 ธันวาคม 2568 / วันตอบรับบทความ 18 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

ผีในวัฒนธรรมไทย เขียนโดย ผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสาขาวิชา และข้าราชการในสังกัด กรมศิลปากร เป็นหนังสือที่นำเสนอคติความเชื่อเกี่ยวกับผีในวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็นพื้นฐานและที่มาของความเชื่อเรื่องผีในวัฒนธรรมไทยที่ยังรากลึกในวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ผ่านหลักฐานเกี่ยวกับพิธีหลังความตาย จนพัฒนามาสู่ราชประเพณีและประเพณีของราชกรณทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งในปัจจุบันมีการประยุกต์นำทุนทางวัฒนธรรมเรื่อง “ผี” มาต่อยอดสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ถูกหยิบยกกนำมาสร้างสรรค์ในสื่อบันเทิงร่วมสมัยทั้งวรรณกรรม ละคร ภาพยนตร์ สื่อสังคมออนไลน์ ฯลฯ ที่ล้วนได้รับความนิยมทั้งในและต่างประเทศ หนังสือผีในวัฒนธรรมไทยเป็นงานวิชาการเกี่ยวกับ “ผี” ที่ครอบคลุมเนื้อหาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรมศึกษา คติชนวิทยา มานุษยวิทยา และนิเทศศาสตร์

คำสำคัญ: ผี เทวดา วิญญาณ สิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมหลังความตาย

* นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, email: praymas@gmail.com

Abstract

Ghosts in Thai Culture written by experts from various fields and civil servants under the Fine Arts Department, aims to present local folk beliefs about ghosts as the foundation and origin of ghost-related beliefs in Thai culture. Deeply rooted in Thai society, these beliefs date back to prehistoric times. Sustained by afterlife traditions and rites practiced by villagers, they have gradually evolved into enduring and pervasive cultural traditions embraced by the Thai people and the monarchy alike. In contemporary society, “ghosts” have become a form of cultural capital that generates economic value and permeates modern media, including novels, films, television series, and social media platforms. By embracing ghost motifs, these media products often achieve widespread domestic and international popularity. This book is therefore regarded as a significant academic publication that synthesizes historical, archaeological, cultural, folkloric, anthropological, and communication arts perspectives in its examination of ghosts in Thai culture.

Keywords: Ghosts, Angels, Spirits, Supernatural beings, Afterlife rituals

ผีในวัฒนธรรมไทย

ทุกวันนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับผีเป็นที่รับรู้และสนใจในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ทั้งในรูปของรายการโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ ละคร YouTube Channel ฯลฯ ทำให้ผู้คนกลับมาสนใจเรื่องราวความเป็นมาของผีในสังคมไทยกันมากขึ้น หนังสือเรื่อง “ผีในวัฒนธรรมไทย” เป็นการรวบรวมบทความเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในสังคมและวัฒนธรรมไทยในแง่มุมต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นบทความประกอบการเสวนาทางวิชาการเรื่อง ผี: นานาสาระความเชื่อในวัฒนธรรมไทย จัดโดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เมื่อวันที่ 30-31 มีนาคม พ.ศ. 2566 และส่วนที่เป็นบทความที่เรียบเรียงขึ้นใหม่จากนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิหลากหลายสาขาวิชา และนักวิชาการจากกรมศิลปากร เนื้อหาแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ คติชนวิทยา นิเทศศาสตร์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยา รวมทั้งสิ้น 17 บทความ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บทความด้านคติชนวิทยา มีจำนวน 7 บทความ ประกอบด้วย

1) “ผีในคติชนวิทยาของไทย” ศาสตราจารย์กิตติคุณ สุภัญญา สุจฉายา ภาควิชาสำนักศิลปกรรม สำนักงานราชบัณฑิตยสภา เสนอภาพรวมของผีในคติชนของคนไทยที่สืบทอดมาแต่โบราณ ต่อมาได้หลอมรวมเข้ากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นศาสนาพุทธแบบไทย ๆ กล่าวถึงความหมายของคำว่า “ผี” จากข้อมูลและเอกสารต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น ผีดีกับผีร้าย การป้องกันผี การไล่ผี และการหลอกผีในสังคมไทย

2) “วรรณกรรมพุทธศาสนากับชีวิตหลังความตายตามคติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไท” ดร. วรกุล มิตรพระพันธ์ นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ศึกษาเรื่องผีในวรรณกรรมพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความตาย จำนวน 7 เรื่อง ที่รับสืบทอดต่อกันมาในกลุ่มชนชาติไทที่นับถือศาสนา

พุทธ คือ ไทลื้อ ไทใหญ่ และไทเขิน ได้แก่ 1) *เยหลวง: คัมภีร์บอกทางคนตาย* 2) *มหาวิบาก: คัมภีร์เพื่อการพ้นเคราะห์ทั้งปวง* 3) *วิสุทธิยา: คัมภีร์เพื่อการชำระบาป* 4) *เปตพลี: คัมภีร์อธิบายเหตุการณ์ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ* 5) *วิบากรอมจิต: ธรรมอุทิศเพื่อการปล่อยวาง* 6) *นิพพานสูตร: คัมภีร์เพื่ออุทิศบุญให้พ่อแม่ และ* 7) *อานิสถสงฆ์* หรือ *อานิสถนํานอง: คัมภีร์เพื่ออุทิศให้ลูกหลาน* วรรณกรรมเหล่านี้พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมใช้ประกอบในพิธีเกี่ยวกับความตาย อุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ และช่วยให้สามารถเผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนผ่านของชีวิตได้อย่างราบรื่น เป็นการอธิบายเรื่องราวของโลกหลังความตาย การเตรียมความพร้อมก่อนตาย การปฏิบัติตนในโลกหลังความตายเพื่อให้ได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี การตัดขาดผู้ตายออกจากความอาลัยอาวรณ์ในวัตถุสิ่งของหรือทรัพย์สิน และการปฏิบัติตนของญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่

3) “ความเชื่อเรื่อง “ผี” ในงานสังคีตศิลป์ไทย” ดร.อำมรงค์ บุญราช นักวิชาการละครและดนตรี สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กล่าวถึงวัฒนธรรมบันเทิงที่เกี่ยวข้องกับผี การสร้างสรรค์ผลงานสังคีตศิลป์เพื่อบวงสรวงบูชาหรือใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างเทพและผี กับมนุษย์ เช่น ภาคเหนือ ฟ้อนผีผดผีเม้งเพื่อส่งเวย ผีบรรพบุรุษ ภาคกลาง ทรงเจ้าเข้าผีด้วยการรำแม่ศรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้องเพลงพื้นบ้านหมอลำในพิธีกรรมลำผีฟ้า ภาคใต้ รำโนราห์เย็บเสนเพื่อรักษาโรค หรือในพิธีกรรมไหว้ครูดนตรีไทยได้กล่าวคำอัญเชิญเทวดาและครูผู้ล่วงลับไปแล้วให้มายังพิธีเพื่อรับการเคารพและเครื่องสังเวย ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคเพลงหน้าพาทย์เพื่อใช้ประกอบพิธี จนทำให้เพลงหน้าพาทย์กลายเป็นเพลงที่มีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย นอกจากนี้ศิลปินยังนำความเชื่อเรื่องผี หรือเทวดา มาเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ขึ้นใหม่เกี่ยวกับประวัติเทพเจ้า เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเพื่อการบวงสรวงบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แสดงความเคารพต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบได้ หรือสิ่งที่มองไม่เห็นที่คนทั่วไปนิยมเรียกว่า “ผี”

4) “ผีกละ: ความเชื่อของคนไทยในภาคเหนือ” นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กล่าวถึง ผีกละ ซึ่งเป็นผีตามความเชื่อพื้นบ้านทางภาคเหนือของไทย มีลักษณะคล้ายคลึงกับผีปอบ ที่เข้าสิงคนและชอบกินของสดของคาว คำว่า “ผีกละ” น่าจะมาจากคำว่า ผีตะกละ เพราะเมื่อเข้าสิงมักเรียกร้องจะรับประทานอาหารพิเศษของภาคเหนือ เช่น ลาบ ยำขึ้นไก่ หรือแกงอ่อม ที่ไม่ได้รับประทานกันเป็นประจำ แต่ใช้เป็นอาหารเลี้ยงผี ใช้รับรองแขก หรือใช้ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานบอยหลวง หรือเทศกาลต่าง ๆ ในบทความกล่าวถึงกำเนิดของผีกละ สาเหตุของการเป็นผีกละตามความเชื่อของคนไทยในภาคเหนือ การขับไล่ผีกละ และการใส่ร้ายผู้อื่นว่าเป็นผีกละ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนการใช้ความเชื่อเรื่องผีในการควบคุมคนในสังคมไม่ให้ประพฤติตนผิดไปจากค่านิยมของสังคมนั้น ๆ

5) “ศาล: คนอยู่ไม่ได้สร้าง คนสร้างไม่ได้อยู่” นายธนากรณ์ มณีกุล นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กล่าวถึงการสร้างศาลเพื่อเป็นที่สถิตของผีบางเทวดาและพระภูมิเจ้าที่ในประเทศไทย ได้แก่ มูลเหตุของการสร้างศาล ลักษณะของศาล ที่จำแนกได้ 3 ประเภท คือ ศาลผีในธรรมชาติ ศาลตายายและศาลบรรพบุรุษ และศาลพระภูมิ ศาลแต่ละประเภทเป็นตัวกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรม สถานที่ตั้ง และเครื่องพลีบูชา วิธีการตั้งศาลแต่ละประเภท ความเชื่อ ความศรัทธา และความงมงายที่เกี่ยวกับศาล การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของศาลที่สัมพันธ์กับพัฒนาการของบ้านเรือนสภาพสังคม และระบบเศรษฐกิจในแต่ละยุคสมัย

6) “ครุหมอ: ฝับริพรพบุรุษ ต้นทางศาสตรและศิลป์ของชาวปักษ์ใต้” นายวสันต์ ญาติพัฒน์ นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กล่าวถึงความเชื่อเรื่องฝับริพรพบุรุษที่มาจากสายสกุลผู้ประกอบอาชีพที่ผู้คนในสังคมยอมรับนับถือ ได้แก่ ช่างฝีมือต่าง ๆ อาชีพทางศิลปะการแสดงบางประเภท และหมอพื้นบ้านของคนไทยทางภาคใต้ จึงเรียกขานบรรพบุรุษในตระกูลเหล่านั้นว่า “ครุหมอ” เช่น ครุหมอเหล็ก ครุหมอยา ครุหมอช่าง ครุหมอนรธา ครุหมอนั่ง ครุหมอกาหลหรือครุหมอปี่ ฯลฯ “ครุหมอ” อาจหมายถึง ฝัที่เป็นครุตัน หรือบรรพบุรุษผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ในสาขานั้น หรือผู้ทรงความรู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว การแสดงความนับถือฝัครุหมอ กระทำโดยการตั้งหิ้งบูชาในบ้านของครอบครัวที่เป็นครุหมอ กระทำพิธีบูชาอย่างสม่ำเสมอ และมีการสืบทอด “ครุหมอ” ภายในครอบครัว

ฝัครุหมอที่ชาวปักษ์ใต้เคารพนับถือมากที่สุด คือ ครุหมอนรธา อันเป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมในภาคใต้ อีกทั้งการแสดงนรธาในอดีตเป็นการแสดงประกอบพิธีกรรมบางอย่างด้วย คณะนรธาในปัจจุบันยังคงประกอบพิธีการไหว้ครุที่เรียกกันว่า “นรธาโรงครุ” หรือ “เข้าโรงครุ” นอกจากพิธีไหว้ครุแล้ว นรธาโรงครุยังมีพิธีการเข้าทรง หรือที่เรียกว่า “จับทรง” คือ ประกอบพิธีเชิญครุหมอตายายนรธาเข้าทรงลูกหลานของครอบครัวหรือสายตระกูลนรธา โดยมีความเชื่อว่า ครุหมอนรธาสามารถให้คุณ และคุ้มครองบรรดาลูกหลาน หากละเลยการบูชา ครุหมออาจลงโทษลูกหลานให้ประสบความเดือดร้อน ความเชื่อดังกล่าวจึงทำให้นรธายังคงมีการสืบทอดต่อกันมาถึงปัจจุบัน

7) “ ‘ฝัแถน’ ในวัฒนธรรมไทยวน ” นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์ นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กล่าวถึง “ฝัแถน” ซึ่งเป็นเทพดั้งเดิมตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ เช่น ไทดำ ไทลื้อ ไทอาหม ฯลฯ โดยเฉพาะชาวไทยวน มีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับแถน ที่เป็นฝัหรือเทวดาพื้นเมือง ในฐานะ *พญาแถน* หรือ *แถนหลวง* เทพผู้ปกครองเมืองฟ้า (เทวราชหรือขุนฝั) และ *แถน* เทพชั้นรองลงมาจากเทวดาในศาสนาพุทธ

แถนมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น เทพผู้แบ่งบุญ-บาปของมนุษย์ก่อนที่จะมาเกิด เป็นการสะท้อนความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมของมนุษย์ บางครั้งเชื่อว่าเป็นผู้ปั้นหล่อมนุษย์แล้วส่งลงมาเกิด จึงถือเป็นบุพการีต่างภพภูมิ หรือเป็นหนึ่งในฝับริพรพบุรุษของชาวไทยวน ที่ต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เพราะเชื่อว่าเมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิตจะกลับไปอยู่กับพ่อแม่เดิมในเมืองฝั ดังสำนวนที่ว่า “กลับบ้านเก่า” ชาวไทยวนมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับแถน เช่น ส่งแถน ส่งพ่อเกิดแม่เกิด ส่งวานเกิด และส่งเกิด พิธีส่งแถนเหล่านี้ยังคงอยู่ในความรับรู้ของชาวไทยวนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทความด้านนิเทศศาสตร์ มีจำนวน 1 บทความ คือ

“ ‘ร่างทรง’ กับการผสมผสานรูปแบบการนำเสนอและตระกูลภาพยนตร์ในภาพยนตร์ผีไทย ” อาจารย์ธนพล เชาวนวันชัย คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้วิเคราะห์ความสำคัญและจุดเด่นของภาพยนตร์ผีของไทยที่ประสบความสำเร็จ สร้างรายได้ในระดับนานาชาติ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือการนำเสนอเนื้อหาผ่านการผสมผสานของภาพยนตร์ผีของขวัญกับภาพยนตร์แนวระทึกขวัญ หรือภาพยนตร์ผีของขวัญอิงตำนานพื้นบ้าน เนื่องจากความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของทั้งชนชาติไทย และชนกลุ่มอุษาคเนย์ ก่อร่างเป็นพิธีกรรมมากมาย นับเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตหลังความตาย คือ จากมนุษย์สู่ศพ และสู่การเป็นฝั

ในเบื้องต้น ผู้เขียนได้จำแนกภาพยนตร์ผีเป็น 3 ยุค ตามความเชื่อมโยงกับสังคมไทย ดังต่อไปนี้

1. ยุคธรรมเนียมนิยม (พ.ศ. 2520 – 2529) มีลักษณะเด่น คือ 1) ผลิตรายการจำนวนมากของสังคมไทย เช่น *แม่น้ำพระโขนง* *แว่วเสียงนางพราญ* *กระสือ* ฯลฯ 2) เริ่มได้รับอิทธิพลจากหนังสือฝรั่ง เช่น *แดร์ก็ควิลด์ด็อก* 3) ผลิตซ้ำจากสื่อต่าง ๆ อย่างละครวิทยุหรือนวนิยาย เช่น *ภูตพิศวาส* *แก้วขนเหล็ก* *เงินปากผี*

2. ยุคหนังสือวัยรุ่นและธรรมเนียมนิยม (พ.ศ. 2530 – 2539) เมื่อความเชื่อเรื่องผีถูกมองว่าล้าสมัย ค่ายภาพยนตร์ที่ต้องการเจาะฐานวัยรุ่น จึงนำเสนอเนื้อหาในแนวหนังผีตลก หรือความทรงจำและความประทับใจของวัยรุ่นที่เผชิญหน้ากับผี เช่น *สยิมก๊วย หอผี* ๆ *วิมานมะพร้าว* *ปีหนึ่งเพื่อนกันและวันอัศจรรย์ของผม*

3. ยุคหนังผียุคใหม่และธรรมเนียมนิยมแบบใหม่ (พ.ศ. 2540 – 2547) เน้นการใช้เรื่องเล่าและตำนานนำมาเล่าใหม่ โครงเรื่องมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น มีการนำหนังสือเก่ามาตีความใหม่ หรือการสืบสวนค้นหาความเป็นและความตายของผี หรือเน้นเรื่องความน่ากลัว การแสวงหาตัวเองและคำตอบของชีวิต โครงเรื่องใกล้เคียงกับหนังสือต่างชาติ ทั้งฝรั่งและเอเชีย เช่น *นางนาก* *เฮี้ยน* *ผีช่องแอร์*

สิ่งสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องผีดำรงอยู่ในสังคมไทยได้ คือ การหลอมรวมและผสมผสานความเชื่อเรื่องผีให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ การเมือง ค่านิยม และความเชื่อร่วมสมัย ประเทศไทยจึงมีวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีอย่างต่อเนื่องมาช้านาน ยิ่งผู้กำกับไทยเสริมสร้างทักษะการสร้างความน่าสะพรึงกลัวไว้ในหนังสือจึงเป็นจุดเด่นสำคัญอีกประการหนึ่ง ผู้เขียนบทความเลือกใช้นางผีเรื่อง “ร่างทรง” เป็นกรณีศึกษา เพราะประสบความสำเร็จอย่างมากทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยนำเอาตำนานพื้นบ้านหรือความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นอีสานมาถ่ายทอดและสร้างความสยองขวัญ ผู้กำกับตั้งใจทำให้ผู้ชมรู้สึกว่าการก่อกวนภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เมื่อผสมผสานกับแนวทางการเล่าเรื่องแบบภาพยนตร์สยองขวัญที่ระทึกขวัญ ที่ชวนให้ผู้ชมได้ร่วมค้นหาและไขปัญหาความลึกลับที่เกิดขึ้นไปพร้อมกับตัวละคร โดยหลอกล่อให้เข้าใจไปคนละทางกับความเป็นจริง เพื่อสร้างภาวะความอับจนหนทางให้แก่ตัวละครและผู้ชม จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ภาพยนตร์ผีมีโอกาสนิยามในการสร้างกำไรให้แก่ผู้ผลิต แต่อย่างไรก็ตาม หัวใจสำคัญในการสร้างภาพยนตร์ผีก็คือ “ความกลัว” อันเป็นอารมณ์พื้นฐานที่มีอยู่ในมนุษย์นั่นเอง

บทความด้านโบราณคดี จำนวน 2 บทความ ได้แก่

1. “ภูมิทัศน์โบราณคดี ความตายยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: กรณีศึกษาจากแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลหะสำริดบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ศาสตราจารย์ ดร.รัศมี ชูทรงเดช คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นำเสนอแนวคิดเรื่องโลกของความตายของวัฒนธรรมในอดีต โดยใช้ข้อมูลงานวิจัยแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมโลหะสำริด (โลหะสำริด) บนพื้นที่สูง อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง จัดอยู่ในยุคโลหะสมัยเหล็ก อายุระหว่าง 2,300 – 1,100 ปีมาแล้ว เป็นกรณีศึกษา เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการออกแบบศึกษาวิจัยภูมิทัศน์โบราณคดีความตายในพื้นที่ภูมิภากรอื่นทุกสมัย หรือศึกษาในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกัน สมัยเดียวกัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ทั้งหมดได้

ชุมชนบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน นับเป็นชุมชนในวัฒนธรรมโลหะสำริดที่มีความเชื่อและค่านิยมในการเลือกทำเลที่ตั้งของสุสาน หรือที่เรียกว่า “ฮวงซุ้ย” หรือฮวงจุ้ยในปัจจุบัน เป็นความเชื่อหลังความตายและผีบรรพบุรุษ ทั้งยังพบแบบแผนการฝังศพ 2 แบบ กล่าวคือ **การฝังศพครั้งที่ 1**

เป็นการนำร่างผู้ตายมาจัดการในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ห่อด้วยเครื่องจักสาน ผ้า บรรจุในโลงไม้ หรือโลงดิน แล้วนำไปฝังในดิน โดยมีของอุทิศใส่ในหลุมฝังศพด้วย เช่น ภาชนะดินเผา กระดุกสัตว์ เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ ส่วน **การฝังศพครั้งที่ 2** เป็นการนำเอากระดูกของคนตายที่ถูกฝังมานานแล้วกลับมาฝังและประกอบพิธีกรรมใหม่อีกครั้ง ลักษณะโครงกระดูกไม่ติดกัน แยกเป็นชิ้นแล้วบรรจุในภาชนะใหม่ แล้วนำไปฝังใหม่ใต้ดินหรือในถ้ำ ทั้งยังพบการฝังโครงกระดูกทั้งแบบฝังเดี่ยวและหลายศพในโลงไม้ด้วย อาจเป็นการปรับตัวของคนกับสิ่งแวดล้อมบนภูเขาสูง ซึ่งเป็นแบบแผนประเพณีการปลงศพที่แตกต่างจากชุมชนบนพื้นราบในภูมิภาคอื่น ๆ

โลงไม้ยังเป็นการระบุตำแหน่งทางสังคมและสถานภาพทางสังคมของเจ้าของโลงอีกด้วย เช่น ขนาดของโลง รูปแบบและวัสดุของโลงศพ การจัดวางตำแหน่งของโลง ฯลฯ การพบโลงไม้ทั้งขนาดกลางและขนาดใหญ่ ซึ่งบางโลงตั้งอยู่บนเสาและคาน หรือวางไว้ปากถ้ำที่ทำให้เห็นทัศนียภาพและทิวทัศน์โดยรอบ แสดงถึงความสำคัญของผู้ตาย เปรียบเสมือนเป็นโลงประธาน บางแห่งมีการแกะสลักหัวเสาโลงเป็นรูปบุคคลในท่านั่ง อาจแสดงถึงอัตลักษณ์และความสำคัญของผู้ตาย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ในสมัยนั้นน่าจะมีการจัดลำดับบุคคลสำคัญของครอบครัวหรือสายตระกูลแล้ว

2. “การนับถือผีจากหลักฐานทางโบราณคดียุคต้นประวัติศาสตร์” ดร.อนรรักษ์ ติพิมาย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ตีความร่องรอยและหลักฐานการนับถือผี ด้วยการรวบรวมข้อมูลทางโบราณคดีในช่วงต้นประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 – 16) บริเวณภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะขามมอญสมัยทวารวดี ซึ่งถือเป็นชนชาติเก่าแก่ ที่กระจายตัวตั้งถิ่นฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาอย่างยาวนาน การศึกษาจารึกวัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นอักษรปัลลวะภาษามอญโบราณ กล่าวถึง “โด่ง” ว่าเป็นผู้กำกับการดำเนินพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นผู้รำ อันเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งในงานสำคัญที่ขามมอญที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของระบบความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีของขามมอญ เพราะเป็นสื่อกลางระหว่างคนมอญกับผีบรรพชน โคตรตระกูล ผีบ้านผีเรือนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เป็นการนับถือผีที่ผสมผสานไปกับศาสนาพุทธ ทั้งยังพบชิ้นส่วนกระดองเต่าและตะพานน้ำจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองชิดชิน จังหวัดสระบุรี กระดองเต่าอาจเป็นสัญลักษณ์ในเชิงพิธีกรรม เพราะปรากฏอยู่ในพิธีกรรมความเชื่อตามวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงชนชาติมอญที่มีข้อกำหนดว่า ถ้าเจอเต่าที่โต ต้องนำไปต้มหรือแกง แล้วนำมาเช่นไหว้ก่อนทุกครั้ง จึงจะนำมาแบ่งกันกินได้ หรือเวลาไหว้ผี ต้องมีเต่าเป็นอาหารไหว้ทุกครั้ง หากไม่ทำตามจะเกิดโทษแก่วงศ์ตระกูล

ในการขุดค้นทางโบราณคดีในชั้นวัฒนธรรมสมัยทวารวดี พบการฝังศพในเมืองโบราณหลายแห่งในภาคกลางของประเทศไทย เช่น เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ดงแม่นางเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น การฝังศพในยุคต้นประวัติศาสตร์ไม่แตกต่างจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มากนัก แต่การจัดการในหลุมศพสมัยประวัติศาสตร์ดูเรียบง่ายกว่า ไม่ปรากฏการเตรียมหลุมศพด้วยการรองภาชนะดินเผาหรือโรยดินเทศ รวมทั้งเครื่องอุทิศเหมือนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีการฝังศพใกล้กับศาสนสถาน ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้ามาในสมัยทวารวดีแล้ว การฝังศพจะถูกเปลี่ยนเป็นการเผาตามธรรมเนียมปฏิบัติของศาสนา แต่ยังคงหลงเหลือการฝังศพคู่ไปกับการเผาศพด้วย เป็นการแสดงถึงการสืบทอดแนวคิดเดิมมาตั้งแต่ยุคก่อน สิ่งเหล่านี้เป็นร่องรอยส่วนหนึ่งของการนับถือผียุคต้นประวัติศาสตร์ที่ปรากฏขึ้นจากหลักฐานทางโบราณคดี

บทความด้านประวัติศาสตร์ จำนวน 4 บทความ ประกอบด้วย

1. “ผีในเอกสารโบราณ” นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร อธิบายถึงความหมายของผี ที่มาของความเชื่อเรื่องผี ทศนะเรื่องผีสาปในแต่ละภูมิภาค และผีที่ปรากฏในเอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ เช่น **ศิลาจารึก** ยกตัวอย่าง ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ศิลาจารึกวัดช้างล้อม ศิลาจารึกปู่ขุนจิตขุนจอต ฯลฯ **คัมภีร์ใบลาน** ประเภทตำนานหรือประวัติศาสตร์พื้นเมือง เช่น ตำนานเมืองเชียงแสน ตำนานเมืองเชียงใหม่ ฯลฯ หรือคัมภีร์ใบลานหมวดไสยศาสตร์ เช่น ตำราเวทมนตร์คาถา โองการขับไล่ผี เป็นต้น **สมุดไทย** ส่วนใหญ่เป็นคาถาอาคมและคำอ่านโองการขับไล่ผีหรือเชิญผีให้กลับออกไปจากโลกของมนุษย์ เช่น โองการเชิญผี เช่นผี ไส้ผี กล่อมผีลงหม้อ ยันต์มัดผมผีกลัว คาถาเรียกผีตายโหงออกจากคนไข้ คาถาขับผีทุกประเภท เป็นต้น เอกสารโบราณเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า มีความเชื่อเรื่องผีที่ใกล้เคียงกันในทุกภูมิภาค ทั้งที่ปรากฏกายเป็นผีต่าง ๆ ตามความเชื่อและนิยามที่บรรพบุรุษเล่าสืบทอดกันมา แม้ไม่อาจเห็นได้ด้วยตา แต่ยังคงมีความเชื่อว่า ต้องทำพิธีเลี้ยงผี อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผี เพื่อจะได้ไม่ถูกผีลงโทษหรือทำร้ายได้

2. “ฤๅความกลัวมีอานุภาพ: เมื่อชนชั้นนำสยามไทยรับรองอำนาจ “ผี” ผ่านพิธีกรรมราชสำนัก” นายทัตพล พูลสุวรรณ นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้สำรวจปฏิสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อเรื่องผีกับชนชั้นนำไทย ที่สะท้อนผ่านการประกอบหรือปรับเปลี่ยนพิธีกรรมราชสำนัก เพื่อชี้ให้เห็นว่าคติความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทยมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงชาวบ้านเท่านั้น หากรวมถึงชนชั้นนำผู้เป็นกำลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงจากสังคมจารีตไปสู่สังคมสมัยใหม่ด้วย แต่มีใช้เพื่อแสวงหาวิธีการแก้ไขหรือผ่อนคลายปัญหาความไม่มั่นคงของชีวิตในมิติเดียวกับของประชาชน ทว่าเป็นการใช้อำนาจของผู้ปกครองในการชักนำอำนาจของผีหรือมนุษย์ทั้งหลายที่สามารถให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์ได้ เพื่อให้บังเกิดผลแก่รัฐในแง่ต่าง ๆ ทั้งในเชิงพระเดชและพระคุณ ดังปรากฏในพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีอาสยุช พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีไล่เรือ ซึ่งได้รับการตีความว่า เป็นพิธีกรรมที่พัฒนามาจากการขอขมาผิวน้ำและผิวน้ำตามคติความเชื่อดั้งเดิมในสังคม หรือพระราชพิธีเบ้าพอกเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาผีในฐานะผู้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ให้กับบ้านเมืองได้ เป็นต้น

ราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์ได้แบ่งแยกประเภทและขอบเขตอำนาจของผีไว้อย่างชัดเจนกว่าสมัยอยุธยา “ผีดี” ได้รับการยกย่องให้กลายเป็นเทวดาอารักษ์ เช่น พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง เทพารักษ์ เทวดาในสถานที่ต่าง ๆ มีอำนาจครอบคลุมทั้งในแง่การบันดาลสวัสดิมงคล ความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงการลงทัณฑ์ ส่วน “ผีร้าย” เช่น ผีทำผีเหว ผีเสื้อน้ำ ผีโคมด โหงพราย อสุรกาย ถูกจำกัดอำนาจเฉพาะบทบาทการลงทัณฑ์ ผู้ที่ไม่จงรักภักดีเท่านั้น ต่อมาอำนาจผีจะถูกจัดลำดับให้มีสถานะลดหลั่นกว่าอำนาจพุทธและพราหมณ์ ที่ถูกขับเน้นให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นอำนาจผีเริ่มหมดความสำคัญลง และบางพิธีกรรมถูกยกเลิกไปในที่สุด

3. “พระขพุ่ง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระสยามเทวาธิราช: ผี/เทพ/เทวดา รักษาเมือง” นายเอกลักษณ์ ลอยศักดิ์ นักอักษรศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร อธิบายถึงผีที่มีสถานะเป็นใหญ่กว่าผีทั้งปวงคอยปกป้องรักษาดูแลบ้านเมืองและประชาชนให้สงบสุข หาก “ไหว้ดีผีลื้ม” แต่ถ้าไม่เคารพนับถือบ้านเมืองก็จะเกิดความไม่สงบสุข ต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็นผีเทพหรือผีเทวดาผู้ปกป้องรักษาเมือง

ผู้ปกครองบ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จากเดิมเป็นผีตามธรรมชาติ เช่น พระขลุ่ย หรือผีที่อยู่ในเขา มาเป็นผีที่มาจากบรรพบุรุษหรือบรรพมหากษัตริย์ หลังจากได้รับอิทธิพลความเชื่อจากวัฒนธรรมและศาสนาอื่นเข้ามาผสมผสาน จึงมีการปั้นเป็นเทวรูป ได้แก่ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และพระสยามเทวาธิราช เป็นเทพดาผู้คุ้มครองดูแลบ้านเมืองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากความเชื่อและการยอมรับนับถือจากผู้คนในสังคมนั้น ๆ และสืบทอดกันมาเป็นบรรทัดฐานของสังคมจนเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต แต่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับพลวัตของพลังความเชื่อของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

4. “เสื้อเมือง เชษฐบิดร: พัฒนาการการบูชาผีบรรพชนของราชสำนักกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง”
 รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง อธิบายความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และพระเชษฐบิดร ที่พัฒนามาจากแนวคิดเรื่องการบูชาผีบรรพชน กับการบูชาของราชสำนักภาคกลางหรือราชสำนักในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ในสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์เปรียบเป็นองค์อวตาร เมื่อเสด็จสวรรคตต้องกลับไปรวมกับพระเจ้า ซึ่งบางครั้งในพระราชพงศาวดารจะใช้คำว่า เสด็จนฤพาน หรือ เสด็จนิพพาน แทนคำว่า สวรรคต แสดงว่าพระองค์ไปอุบัติในสถานที่ที่ไม่ต้องลงมาเกิดใหม่ ดังนั้น ภาวะหลังความตายของพระองค์จะไม่สามารถมาดำรงสถานภาพของพระเสื้อเมืองได้ หากแต่จะทรงดำรงสถานภาพเป็นพระเจ้าหรือพระพุทธรูป

ศัพท์ดั้งเดิมของผีบรรพบุรุษนอกจากคำว่า “ด้า” แล้ว ยังมีคำว่า “เสื้อ” หรือ “เชื้อ” เทวรูปที่มีนามว่า “พระเสื้อเมือง” น่าจะมีความหมายเกี่ยวข้องกับผีบรรพชน ความเชื่อเรื่องผีเมืองหรือผีบรรพบุรุษของหัวหน้าชุมชนมีหน้าที่เป็นอารักษ์ปรากฏในเชียงใหม่และไทลื้อ รวมถึงเทศกัณฑ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แต่หลักฐานที่พบในกลุ่มแม่น้ำภาคกลาง คำว่า “เสื้อ” หมายถึง เทวดาอารักษ์ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับผีบรรพชน ราชสำนักอยุธยามีรูปเคารพพระเชษฐบิดรเป็นตัวแทนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พระเจ้าอู่ทอง และพระรูปสมเด็จพระนเรศวร ดังนั้น พระเสื้อเมืองในราชสำนักภาคกลางจึงไม่ได้มีความหมายเท่าผีบรรพชน เพราะเมื่อสถานภาพของพระมหากษัตริย์ได้พัฒนาเป็นพระเจ้า หรือพระพุทธรูปแล้ว เมื่อเสด็จนิพพานไปจะมาดำรงสถานะพระเสื้อเมืองไม่ได้ ทำให้พระเสื้อเมืองในฐานะผีบรรพชนเลือนหายไป เหลือแต่สถานะพระอารักษ์เท่านั้น พระเสื้อเมืองในสมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือตันหัน ต่อมาคติความเชื่อนี้ได้หายไปช่วงหลังสงครามกับกรุงหงสาวดี พระเสื้อเมืองได้กลายเป็นเทวดาที่พัฒนาจากการบูชาผีบรรพชนมาเป็นพระอารักษ์แทน ส่วนผีเสื้อน้ำหรือรากษส หรืออารักษ์ที่ดูแลน้ำนั้น ในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี คู่กับ “ผีพราย” คือ ปีศาจที่เกิดในมหาสมุทร ดังนั้น พระเสื้อเมืองถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มเทวดาอารักษ์ ส่วนผีเสื้อถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มของภูตผีปีศาจ

พระทรงเมือง หรือพระครองเมือง เป็นเทวดาอารักษ์ศักดิ์สิทธิ์ที่มักถูกเอ่ยคู่กับพระเสื้อเมือง มีผู้นำเสนอว่าพระเสื้อเมืองกับพระทรงเมืองเป็นเทวดาองค์เดียวกัน แต่ออกนามต่างกันตามตระกูลภาษา คือภาษาไทยกับภาษาเขมร ซึ่งทั้งสองคำมีความหมายเท่ากัน แต่ผู้เขียนบทความนี้สันนิษฐานว่า พระทรงเมืองน่าจะหมายถึงบรรพมหากษัตริย์ ส่วนพระเชษฐบิดรซึ่งในกฎหมายเตียรบาลได้กล่าวถึงหอพะเชษฐบิดร อันหมายถึงหอบีบรรพชนนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระบุว่าเป็นพระรูปของสมเด็จพระ

รามาริบัติที่ 1 พระเจ้าอุทอง ส่วนคำว่า “เชษฐบิดร” หมายถึง ปฐมวงศ์ บรรพชน และในเอกสารชิ้นเดียวกัน กล่าวถึง พระเสื้อเมืองต้นหมัน ด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้อัญเชิญพระรูปพระเชษฐบิดรมาที่ กรุงเทพฯ หากแต่ถูกแปลงจากพระเทวรูป มาเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงินปิด อีกทั้งในพระราชพิธีถือน้ำ พระพิพัฒน์สัตยา ได้เปลี่ยนมาถวายบังคมพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมชนกที่หอพระธาตุมณเฑียร แทนพระเชษฐบิดร ด้วยอาจเป็นเพราะพระเชษฐบิดรถูกลดความสำคัญลงไปมากตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว สมัย รัตนโกสินทร์จึงใช้พระบรมอัฐิเป็นสื่อแทนของเชษฐบิดรหรือผีบรรพชน แต่ไม่ได้จำกัดเฉพาะองค์ปฐมกษัตริย์ เท่านั้น หากหมายรวมถึงพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ต่อมาได้มีการหล่อพระพุทธรูปประจำรัชกาลไว้เป็น สัญลักษณ์ของพระเชษฐบิดรด้วย แต่ยังคงมีการถวายบังคมพระบรมอัฐิเช่นเดิม ครั้นสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการ หล่อพระบรมรูปในลักษณะเหมือนพระองค์จริงตามแนวคิดของโลกตะวันตก แต่ยังคงประดิษฐานใน พระบรมมหาราชวัง จนกระทั่งปลายรัชกาลมีการสร้างพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งถือเป็นพระบรมรูปนอกเขต พระราชวัง เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้กราบไหว้บูชา ต่อจากนั้น ได้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ไว้ตามสถานที่ ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนทั่วไปเข้าถึงได้ง่ายกว่าพระบรมรูปในปราสาทพระเทพบิดร แต่ไม่ว่าพระเชษฐบิดรจะ ปรากฏในลักษณะใด บุรพมหากษัตริย์ก็ยังคงรักษาคติพระเสื้อเมืองพระทรงเมือง คือเป็นผู้ปกป้องรักษา บ้านเมืองเช่นเดียวกัน

บทความด้านมานุษยวิทยา มีจำนวน 3 บทความ ประกอบด้วย

1. “การถือผีในเมืองไทย” กัญญรัตน์ เกาพิจิตร แปลจากบทความภาษาอังกฤษเรื่อง “Study on Spirit Cults in Thailand” ของศาสตราจารย์พิเศษ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ปรึกษามูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เป็นการอธิบายเรื่องการนับถือผีในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน ผ่านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผีที่ให้คุณ 4 ประเภท ได้แก่

1) **เจ้าพ่อ** เช่น ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวภูเระ และเจ้ากรุงพาลี ถือว่าเป็นใหญ่ในบรรดาภูตผีปีศาจ หรือ รุกขเทวาที่เฝ้าตามสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงคนสำคัญที่เคยประกอบคุณงามความดีขณะยังมีชีวิตอยู่ เช่น พระเจ้า แผ่นดิน เจ้าชาย นักรบ เจ้าเมือง หรือหัวหน้าหมู่บ้าน เช่น เจ้าพ่อเขาตก สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเจ้า ตากสิน เจ้าพ่อพะวอ เจ้าพ่อขุนตาล ยาโม เป็นต้น

2) **หลักเมือง** หรือเจ้าพ่อหลักเมือง โดยจะมีสมมติฐานจากความเชื่อว่าสถานที่ต่าง ๆ เมื่อสร้างขึ้น แล้วย่อมจะมีผีคอยเฝ้าอยู่ จึงได้สร้างศาลหลักเมืองขึ้นตรงกลางเมือง ประชาชนจะพากันไปกราบไหว้ สักการบูชา และขอให้ช่วยเหลือเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ

3) **เสื้อบ้าน** หรือภูตผีคุ้มครองหมู่บ้าน โดยเฉพาะในภาคเหนือและบางท้องที่ในภาคกลาง จะมี ศาลเจ้าใจกลางหมู่บ้านหรือชายเขตหมู่บ้าน ส่วนทางภาคอีสานเรียกกันว่า “ศาลปู่ตา” คือเป็นที่อยู่ของภูต ผี มักสร้างไว้โดดเดี่ยวตามชายหมู่บ้าน

4) **ผีเรือน** คือผีรักษาบ้าน ด้วยเชื่อว่าบ้านทุกบ้านมีผี ถ้าคนในบ้านปฏิบัติดีต่อผี ผีก็จะช่วย คุ้มครองคนในบ้าน ถ้าทำไม่ดีจะทำให้ผีโกรธและก่อให้เกิดทุกข์ภัยขึ้นได้ คนในเมืองหรือชาวบ้านส่วนใหญ่ใน ภาคกลางไม่ถือว่ากราบไหว้ผีเรือน แต่มีชนบทประเพณีเรื่องการนับถือ “พระภูมิเจ้าที่” โดยจัดสร้างศาลพระภูมิ ขึ้นไว้ในบริเวณบ้าน จังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออก หรือคนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีน มักจะมีศาลสองศาล

ภายในบริเวณบ้าน ศาลหนึ่งเป็นของ “พระภูมิ” อีกศาลหนึ่งเป็นของ “เจ้าที่” จะต่างกันเรื่องอาหารเช่น ถ้าเป็นพระภูมิจะถวายอาหารผัก แต่เจ้าที่จะถวายอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์และสุรา ปัจจุบัน คนนับถือพระภูมิแทนที่ความเชื่อเดิมเรื่องผีเรือน

ผีทั้ง 4 ประเภทเป็นที่สักการะนับถือของประชาชนจนกลายเป็นการถือผี แต่วิธีการหรือพิธีกรรมการถือผีอาจมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ผู้เขียนบทความได้ใช้หมู่บ้านม่วงขาว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งชาวบ้านสืบเชื้อสายมาจากเขลียงสีกลาว ที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองพวนในประเทศลาว เมื่อประมาณ 160 ปีมาแล้ว เป็นกรณีศึกษา มีพิธีกรรมที่ชาวบ้านปฏิบัติเพื่อบำบัดโรคภัยเน้นความช่วยเหลือจากผีฟ้าและเจ้าพ่อ ปัจจุบันชาวบ้านไม่ขอให้ผีฟ้ารักษาโรค เว้นแต่ความป่วยไข้ที่การแพทย์สมัยใหม่รักษาไม่ได้ และหากผีฟ้ารักษาไม่ได้จะหันไปหาเจ้าพ่อ เพื่อถามเรื่องโชคชะตาราศีแทน โดยมีหมอมผีหรือคนทรงเป็นสื่อกลางในการติดต่อ

การศึกษาทำให้ทราบว่า คนไทยเชื่อว่าในโลกนี้ไม่ได้มีแต่คน สัตว์ และพืชเท่านั้น หากแต่ยังมีภูติผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกมากมาย หากได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมที่ควร จะทำให้มีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข เพราะสิ่งเหล่านี้ดลบันดาลความเจ็บป่วย โชคร้าย ภัยพิบัติต่าง ๆ หรือความสำเร็จให้แก่คนเราได้ การนับถือศาสนาพุทธไม่ได้ทำให้ความสำคัญของการนับถือผีลดน้อยลง แต่กลับช่วยสนับสนุนการถือผี เพราะศาสนาพุทธเชื่อว่า การทำบุญสุนทานเป็นการแสวงหาความหลุดพ้นด้วยตัวเอง ความผิดพลาดล้มเหลวเป็นผลกรรมเก่า ที่สามารถผ่อนหนักให้เป็นเบาด้วยการทำบุญ และยังเชื่อผีมีารับส่วนบุญได้ แสดงให้เห็นการผสมผสานสรรพสิ่งในโลกของคนไทยได้เป็นอย่างดี

2. “ผีที่รู้จัก: กระบวนการกลายเป็นผีในสังคมร่วมสมัยผ่านมุมมองทางมานุษยวิทยา” ดร.นัฐวุฒิ สิงห์กุล คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นการสำรวจและวิเคราะห์การดำรงอยู่และการรับรู้เกี่ยวกับผีในสังคมร่วมสมัย แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ

1) นิยามความหมายและมุมมองเกี่ยวกับผีบนกรอบคิดแบบทวิลักษณ์ ผีปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก แต่การรับรู้เกี่ยวกับการปรากฏตัวของผีมีรูปแบบ มีการให้ชื่อ และจัดประเภทที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นร่วมกันคือความกลัว ส่วนใหญ่แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ผีที่ไม่มีรูปร่าง กับผีที่มีรูปร่างแตกต่างกันไป หมายรวมถึงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ และวิญญาณอาฆาต ผีเป็นคู่แ้วของความตึกแบบทวิลักษณ์ คือ อดิศักดิ์กับปัจจุบัน หรือความดั้งเดิมกับความทันสมัย

2) มานุษยวิทยากับการศึกษาเรื่องผี นักมานุษยวิทยาเชื่อว่า การตายไม่ใช่การสิ้นสุด แต่เป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตที่ทำให้คนตายสามารถปรากฏหรือดำรงอยู่ได้ แต่เปลี่ยนรูปแบบหรือสถานะ จึงสนใจศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ของความตายผ่านกระบวนการจัดการศพในแต่ละท้องถิ่น แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงความเชื่อเรื่องผีที่สอดแทรกอยู่ในข้อห้ามและพิธีกรรมทางสังคมที่ฝังแน่นอยู่ในวัยเด็กด้วย ผีถูกตีความเชื่อมโยงกับรัฐชาติกับความทันสมัยและความก้าวหน้า ซึ่งไม่สอดคล้องกับประสบการณ์ชีวิตของพลเมืองส่วนใหญ่ เมื่อมนุษย์รับรู้ถึงสิ่งมีชีวิตอื่นที่มีมนุษย์ ทำให้เห็นคุณค่าในสิ่งเหล่านั้น นำไปสู่การแสดงความรักและสักการะเพื่อให้ได้มาซึ่งปกป้องดูแลชีวิต

3. ปรากฏการณ์เรื่องผีในสังคมสมัยใหม่ การดำรงอยู่และการสร้างความรู้สึกเกี่ยวกับผีในสังคมไทย ผีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อและภาพตัวแทนของอำนาจที่มองไม่เห็น การสร้าง

ความรู้เรื่องผีเพื่อต่อยอดว่าผีมีอยู่จริงและใช้อธิบายโลกหลังความตาย ผีถูกประกอบสร้างในสังคมผ่านพิธีกรรมแบบดั้งเดิม และพิธีกรรมสมัยใหม่ที่ใช้สื่อเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ทำให้ผีจับต้องได้ มีตัวตน มีความเหนืองริงมากกว่า มีการผลิตซ้ำเรื่องเกี่ยวกับผี แต่ได้รับการตีความแบบใหม่ มีการสร้างเครื่องมือตรวจจับผี เช่น เครื่องมือจับความร้อน เครื่องจับวิญญาณ เครื่องฟังเสียงคลื่นความถี่พิเศษ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่า แม้ในยุคที่ความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าและมีอิทธิพลต่อสังคมสมัยใหม่ ก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ และสิ่งเหนือธรรมชาติปรากฏอยู่ร่วมกันเสมอ มีการบริโภคเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีเพื่อความเพลิดเพลินทางอารมณ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งทางโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ การ์ตูน และสื่อประเภทอื่น ๆ ความเพลิดเพลินต่อความกลัวเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางอารมณ์ของปัจเจกบุคคลยุคใหม่ ปัจจุบันผีถูกทำให้กลายเป็นวัตถุนิยมที่เกี่ยวโยงกับเรื่องของเศรษฐกิจ ผู้คนหยิบฉวยเรื่องผีมาสร้างให้เกิดมูลค่าในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภาพยนตร์ผีละครผี คาเฟ่ผี ร้านอาหารผี งานเทศกาลเกี่ยวกับผี เป็นต้น

หนังสือเล่มนี้มีบทความมากถึง 14 บทความ แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ในหนังสือเพียง 480 หน้า จึงทำให้บางเรื่องบางประเด็นมีข้อมูลที่ค่อนข้างจำกัด หรือสรุปประเด็นโดยไม่ได้อธิบายอย่างชัดเจน ทำให้ผู้ที่ไม่เคยอ่าน หรือรู้เรื่องเหล่านั้น ไม่อาจเข้าใจสิ่งที่ผู้เขียนต้องการสื่อได้ แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ “ผี” “ชีวิตหลังความตาย” “วิญญาณ” “สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์” อยู่ในวัฒนธรรมไทยและทุกวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ทั้งยังอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตมาตั้งแต่เกิด หนังสือเล่มนี้จึงช่วยเติมเต็มความรู้ให้แก่คนที่เคยรับรู้ หรือไม่เคยรับรู้บางเรื่องราวเกี่ยวกับ “ผี” ในหลากหลายมุมมองที่แตกต่าง และช่วยไขกระจ่างข้อมูลที่เคยรับรู้ได้เข้าใจอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

การอ้างอิง

Department of Fine Arts (2025). *Ghosts in Thai Culture*. Bangkok: Amarin Corporation Public Company Limited. (In Thai)